De aculeaten (bijen, wespen en mieren) van een aantal natuurgebieden in noord-oost Twente. I Het Springendal

Harry Pijfers

"Het landschap van N.O.Twente was van oudsher beroemd als een van de fraaiste, rijkste en meest afwisselende landschappen van ons land, met een zodanige rijkdom aan flora en fauna, dat het zich eigenlijk alleen met Zuid-Limburg kon meten ". Aldus professor Victor Westhoff in deel 3 van Wilde Planten. En inderdaad, over de flora van dit gebied is erg veel bekend. Ook over vogels, zoogdieren, vlinders en andere diergroepen zijn veel publicaties verschenen, maar over de bijen, wespen en mieren is vrijwel niets bekend. De voorlopige atlas van de wilde bijen (Peeters, et al., 1999) geeft voor Twente talloze witte vlekken. Hetzelfde geldt voor de binnenkort te verschijnen atlas van de wespen en mieren, vrijwel niemand heeft daar ooit naar aculeaten gekeken. Meester Bernink, de stichter van het museum "Natura docet', schreef in zijn omstreeks 1915 verschenen boek "Ons Dinkelland: "Graafwespen en graafbijen zijn er bij tientallen aan het werk. Leemwespen metselen er in de zandhellingen en in de leemwanden der boerenwoningen". Of meester Bernink *Anthophora plagiata*,de schoorsteensachem (nu uit Ned.verdwenen), die in dergelijke leemwanden haar nest maakte, daar ook heeft waargenomen is helaas niet bekend.
Gedurende een aantal jaren bezoeken mijn vrouw en ik regelmatig noord-oost Twente en inventariseren er de aculeaten. Het gebied waar wij het vaakst komen is het Springendal (AC.256-494) ten noorden van het stadje Ootmarsum. Dit Springendal, dal der sprengen (= bronnen), is een fraai voorbeeld van het afwisselende noord-oost Twentse landschap, dat voornamelijk bestaat uit eikenberkenbos en naaldbos, deels als opgaand bos, deels als hakhout of tot bos dichtgegroeide heide. Jeneverbesstruwelen ("kwakels" in Twente) wisselen af met halfwilde graslanden, doorsneden door talrijke voedselarme beekjes, alsmede cultuurenclaves in de vorm van bouw- en weilanden, vaak door oude bomen omgeven en drie door natuurlijke bronnen gevormde vijvers. Bij een van deze vijvers staat sinds kort een monument ter ere van Victor Westhoff.
Dit schitterende gebied (± 340 ha.) werd in 1969 door het Staatsbosbeheer aangekocht van de Twentse textielbaron Jannink. Het reservaat ligt hoog door de ligging op de stuwwal van Ootmarsum. Deze meest oostelijke stuwwal werd tienduizenden jaren geleden door het opstuwende landijs gevormd. Het hoogste punt, 73 m. boven NAP, ligt bij de brandtoren aan de Hooidijk. Deze stuwwal heeft een taaie kern van tertiaire klei, nog aangevuld met glaciale keileem. Door deze, voor water ondoordringbare lagen, komt op veel lager gelegen plaatsen het grondwater aan de oppervlakte. Zij vormen de bronnetjes en beekjes waar dit gebied zo rijk aan is. Professor Westhoff, die behalve een fantastische botanicus ook een gevoelig dichter was, maakte het volgende gedicht:

SPRENGENDAL

Uit goudiggroen kussen
Welt vloeiend water,
Glinsterend tussen
Knisterend mos;
In honderden lussen
Wringt het zich los -
Een flonkering later
Zenden de russen
Het jonge geklater
Streng in het bos.

Het Springendal herbergt veel bijzondere planten, zoals de zevenster, goudveil, glanszaadmontia, bittere veldkers, orchideeën en vele andere. Bijzondere mossen als *Philonotis fontana*, het veenstaartje. De ijsvogel wordt regelmatig waargenomen, er komen vier soorten uilen en drie spechtensoorten voor. In de beekjes komt de zeldzame beekprik weer voor (die ik in 1957 voor het laatst heb gezien).
Zeldzame vlinders als de zilveren maan en bijzondere zweefvliegen vliegen er. In dit schitterende geheel bevinden zich twee gebieden, die regelmatig onze aandacht hebben gehad en wel 1. de Paardenslenkte en 2. het Onland.

1. De Paardenslenkte.
De Paardenslenkte is een groot, open heidegebied op de grens met Duitsland en zelfs overgaand in Duitsland. De hei bestaat voornamelijk uit *Calluna*, af en toe wat *Erica* en verder wat verspreide berken. Permanent is een kudde schapen aanwezig. Op verschillende plaatsen komt zand te voorschijn en dat zijn juist de plekken waar veel aculeaten vliegen en nestelen, de zogenaamde endogeïsche soorten, die in de grond nestelen.
De hypergeïsche soorten,die nestelen in dood hout, stengels van bramen en vlier, plantengallen, door kevers aangetaste stronken en dergelijke hebben we hier nauwelijks gevonden. Vrijwel alle exemplaren werden gevangen op het open gebied met enkele berken voor de Duitse grens.

2. Het Onland.
Het Onland is een strikt Staatsbosbeheerreservaat, dus niet vrij toegankelijk.
Het bestaat uit een laaggelegen beekdal met bloemrijke graslanden langs de Springendalse beek, die hier begint. Het gebied is rijk aan vlindersoorten.
Door goed beheer (50 jaar geleden zag ik hier talloze orchissen, later waren ze verdwenen en nu komen ze langzaam weer terug) wordt het gebied steeds waardevoller en interessanter.
Op diverse plaatsen is het terrein vaak zeer nat, onbegaanbaar en kwetsbaar. Ook namen als Hei en Onland wijzen daar al op. Het laaggelegen grasland langs de beek gaat over in een hoger gelegen, droog heidegebied met veel kwakels (Jeneverbessen) en dennen.
Op deze voornamelijk uit *Calluna* bestaande heide lopen enkele zandpaadjes, die volop nestgelegenheid bieden aan allerlei endogeïsche aculeaten.

Aculeaten van Het Sprengendal

	Paardenslenkte	Onland
CHRYSIDIDAE		
Hedychridium roseum	x	
Hedychrum nobile	x	
Hedychrum rutilans	x	
Chrysis ignita	x	x
Trichrysis cyanea		x
FORMICIDAE		
Formica rufa	x	x
Formica pratensis	x	
Formica sanguinea		x
Laisius niger	x	x
Lasius flavus	x	x
Myrmica scabrinodis		x
Tetramorium caespitum	x	
MUTILLIDAE		
Smicromyrme rufipes	x	x

	Paardenslenkte	Onland
TIPHIIDAE		
Tiphia femorata	x	
POMPILIDAE		
Anoplius infuscatus	x	
Anoplius viaticus	x	x
Arachnospila spissa		x
Caliadurgus fasciatellus	x	
Dipogon subintermedius		x
Arachnospila anceps	x	
Pompilus cinereus	x	
Priocnemis parvula	x	x
VESPIDAE		
Ancistrocerus nigricornis	x	x
Ancistrocerus trifasciatus		x
Eumenes coarctatus	x	x
Symmorpbus trifasciatus		x

	Paardenslenkte	Onland
Symmorphus connexus	x	
Vespa crabro	x	x
Vespula germanica	x	
Vespula rufa	x	
Vespula vulgaris	x	
SPHECIDAE		
Ammophila campestris	x	x
Ammophila pubescens	x	x
Ammophila sabulosa	x	x
CRABRONIDAE		
Astata boops	x	x
Cerceris arenaria	x	
Cerceris quadricincta	x	
Cerceris quadrifasciata	x	
Cerceris quinquefasciata	x	
Cerceris rybyensis	x	
Crabro cribrarius		x
Crabro peltarius	x	
Crabro scutellatus	x	x
Crossocerus cetratus	x	
Crossocerus dimidiatus		x
Crossocerus exiguus	x	x
Crossocerus ovalis	x	x
Crossocerus palmipes	x	x
Diodontus minutus	x	
Dryudella stigma		x
Lestica subterranea	x	x
Lindenius albilabris		x
Lindenius panzeri	x	
Lindenius pygmaeus		x
Mellinus arvensis	x	x
Mimesa lutaria	x	
Oxybelus bipunctatus	x	
Oxybelus uniglumis	x	
Passaloecus singularis	x	
Pemphredon lugubris	x	
Philanthus triangulum	x	
Psenulus fuscipennis	x	
Stigmus pendulus	x	
Tachysphex obscuripennis		x
Trypoxylon clavicerum	x	
APIDAE		
Andrena cineraria	x	x
Andrena fuscipes	x	x
Andrena ovatula	x	
Apis mellifera	x	x
Bombus lapidarius	x	
Bombus terrestris	x	
Colletes succinctus	x	
Epeolus cruciger	x	x
Halictus rubicundus	x	
Halictus tumulorum	x	
Lasioglossum fulvicorne	x	
Macropis europaea		x
Nomada flava	x	
Nomada goodeniana	x	x
Nomada lathburiana	x	x
Nomada rufipes	x	x
Nomada sheppardana	x	
Nomada signata		x
Nomada succincta	x	x
Sphecodes ephippius	x	
Sphecodes geoffrellus	x	x
Sphecodes gibbus		x
Sphecodes miniatus		x
Sphecodes monilicomis	x	
Sphecodes pellucidus	x	x

Literatuur

Bemmink, J.B., 1916. Ons Dinkelland. – Natura Docet, Denekamp, 164 p.

Peeters, T.M.J., I. Raemakers & J. Smit, 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen. – EIS-Nederland, Leiden, p. 228.

Westhoff, V., 1949. Beken en beekdalen in Twente. In: Het Voetspoor van Thijsse. – Veenman & zonen, Wageningen, pag. 36-65.

Westhoff, V., P. Bakker, C. van Leeuwen, E. van der Voo, J. Zonneveld & R. Westra, 1973. Wilde Planten, deel 3. – Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, 359 p.